

KUĆNA SLUŽINČAD U ZAGREBU 1880. – 1914.

Katarina Horvat. *Srednja Europa, Zagreb 2021.*, 353 str.

Razdoblje devetnaestog stoljeća do početka Prvoga svjetskog rata označava ekonomski i društveni razvitak Europe i njezinih država. Iako će slabije razvijene zemlje, kao što su Hrvatska i Slavonija, urbanizacija, industrijalizacija i modernizacija života zahvatiti kasnije, pomak se događao – malen, ali značajan. Zagreb je u to doba bio grad s najvećim brojem kućne služinčadi. U knjizi *Kućna služinčad u Zagrebu 1880. – 1914.* autorica će predstaviti položaj, status i način života kućne služinčadi, koja je, kao niži sloj društva, imala nepovoljan položaj. U 12 poglavlja, promatrajući kućnu služinčad, analizira se i povijest ženske svakodnevice jer upravo žene najčešće obavljaju poslove kućne posluge. Iako se smatralo da će industrijalizacijom i poboljšanjem životnih uvjeta kućna posluga nestati, ona je postajala sve veća i brojnija.

U prvom dijelu knjige saznajemo o kućnoj posluzi u Europi te u Hrvatskoj i Slavoniji. Gospodarske i društvene promjene kao što su modernizacija, industrijalizacija i migracije dovode do preobrazbe društvenoga života. Kućna će posluga biti stvar klase jer će ju obavljati većinom niži slojevi i to uglavnom žene. Hrvatska i Slavonija brojit će malen udio kućne služinčadi na razini ukupnoga stanovništva, dok će se na primjeru gradova, kao što je Zagreb, zamijetiti veći postotak. Također saznajemo o prvim postupcima, zakonima i pravima koji se tiču kućne posluge. Na snazi su bile tri zakonske regulative: *privremeni služinski red za ladanje* iz 1853., *služinski red za gradove* iz 1857. te *služinski red za gradske občine i služinski red za seoske občine u hrv.-slav. Krajini* iz 1881. Navedeni su propisi, unatoč htijenju, volji i želji za blažim služinskim redom, ostali na snazi u Zagrebu do 1942., kada je u NDH donešena *Zakonska odredba o pomoćnom osoblju u posebničkim kućanstvima*.

Prema popisu stanovništva, razlikuju se tri vrste posluge: gospodarska služinčad, kućna služinčad i poslovna služinčad. Gospodarska je služinčad obuhvaćala služe koji su se bavili poljoprivrednim poslom, dok je kućna služinčad podrazumijevala kuharice, sobarice i sluškinje. Poslovna je služinčad obavljala svoju djelatnost u obrtima, trgovinama pa i u svratištima i gostionicama. Zbog velikih migracija značajan je postotak kućne posluge bio izvan Zagreba. Posluga je dolazila iz različitih krajeva, drugih zemalja Monarhije te dijelova Europe, a porijeklom je zabilježena posluga raznih nacionalnih struktura kao što su Srbi, Slovenci, Mađari, Česi, Austrijanci i dr.

Kućna je posluga bila jezično slojevita, a materinji jezici prisutni među kućnom poslugom u Zagrebu bili su većinom hrvatski ili srpski, mađarski, njemački i češki jezik, ali i drugi jezici. Prema vjeroispovijesti, najviše je bilo rimokatolika i grkokatolika, a manje pravoslavaca, evangelika i Židova. Unatoč htijenju da minimalna dob kućne posluge bude navršenih 14 godina, evidentirana je potražnja za mladom kućnom poslugom. Najveći postotak kućne služinčadi bio je između 20 i 39 godina, dok je najmanji postotak zauzimala dob od 60 i više godina.

Prije otvaranja privatnih ili gradskih zavoda do posluge se često dolazilo usmenim putem, a rijetko i putem oglasa u časopisima. Između 1880. i 1910. Zagreb je brojio između pet i 13 privatnih zavoda. Međutim, postojao je problem s privatnim posredovnim zavodima, za koje se tvrdilo da gledaju samo svoj interes, »bez da vode računa o tome gdje spavaju i kakav život provode osobe koje zapošljavaju« (str. 144). Privatni su zavodi, unatoč zabranama, puštali da osobe koje traže posao tijekom dana borave u zavodskim prostorijama, a da u kasnim večernjim satima »lutaju« kojekuda, što je stvaralo i negativnu sliku o privatnim zavodima te ih se teretilo za razvratno ponašanje služinčadi. Problem je riješen otvaranjem Gradskog zavoda za posredovanje radnje i službe u Zagrebu 1907. godine koji je svake godine imao više od tisuću uspješnih posredovanja, a većina ih se odnosila na žensku posluhu. Zavod je manje posredovanja obavljao tijekom ratnoga razdoblja.

Od socijalnih problema s kojima se suočavala kućna služinčad treba istaknuti nezaposlenost, skitnju, prostituciju, kriminalne radnje, bolesti i nezgode, samoubojstva te izvanbračnu djecu. Uvjeti su na tržištu rada za kućnu posluhu često bili teški i poražavajući, a problem je stvarala nezaposlenost do koje je dolazilo zbog manjka radnih mjesta. Nezaposlenost je često dovodila do skitnje i prostitucije te do kriminalnih radnji, a nerijetko i do slučaja samoubojstava, što se pokušavalo izbjeći. Besposlena skitnja se bilježila, a oni koji su uhvaćeni bili su zatvoreni te im se potom sudilo. Nezaposlenost i skitnja dovodili su do prostitucije, a naposljetku i izvanbračne djece, koja bi većinom pala na teret javnih uprava. Kriminalne su radnje poput krađe i drugih prekršaja bile česte u Hrvatskoj i Slavoniji, ne samo među kućnom poslugom, već i među stanovništvom. Godine 1910. najčešći zločin zbog kojega je osuđena kućna služinčad bila je krađa.

Bolesti i nezgode uvijek su nosile teže posljedice za posluhu nego za službodavce. U slučaju bolesti koja bi trajala više od četiri tjedna, službodavac je smio otpustiti posluhu. Međutim, ako se razboljela krivnjom službodavca, posluga je bila zaštićena i nakon četiri tjedna te je službodavac snosio troškove liječenja. Bolesti prisutne među kućnom poslugom bile su reumatska oboljenja, bolovi u ledima, proširene vene i dr. Samoubojstva su prikazivana i opisivana u tisku, a događala su se među kućnom poslugom ponajviše zbog loših socijalnih, društvenih i ekonomskih prilika. Kao posljednji dio socijalne problematike autorica ističe izvanbračnu djecu, navode-

ći primjer Zagreba koji je prednjačio po njihovu broju. Ipak, do 1912. broj izvanbračne djece kućne posluge postupno se smanjivao.

O pitanju obrazovanja žena postojale su konkretne zamisli u promatranom razdoblju (1880–1910). Težilo se obrazovanijoj posluzi, što nažalost nije bilo moguće. Obrazovanije bi žene odabirale druge službe, dok bi posao posluge ostajao nižim, slabije obrazovanim slojevima, što će poslije dovesti do *služinskog pitanja*. Za više su slojeve otvoreni Prva javna gradska viša djevojačka škola u Zagrebu te Privremeni ženski licej, koji je više nudio općenitije obrazovanje nego što se osvrtao na obučavanje kućanskih poslova. No, vodilo se računa i o nižim slojevima, pa je 1904. zaslužnošću *Zemaljske gospojinske udruge za naobrazbu i zaradu ženskinja* najavljeno osnivanje prve škole za služinčad. Škola je ubrzo prestala s radom zbog prevelikih troškova naobrazbe. Značajnija u pogledu kućanske naobrazbe bila je Viša djevojačka škola kućanskog smjera, iako nije postigla uspjeh koji je priželjkivala. Umjesto siromašnijih djevojaka koje bi odlazile u službu, školu su upisivale kćeri bogatijih i imućnijih slojeva koje nisi htjele raditi kao kućna posluga.

Radna je svakodnevica kućne posluge bila naporna i zahtjevna, a nedovoljno plaćena. Fizički su poslovi od posluge iziskivali napor i tjelesni rad, a posluga ih je obavljala cijeli dan, bez uredenoga radnog vremena. Autorica zaključuje kako je posluga imala pravo na odmor jedino tijekom noći, procjenjujući da se radilo između 16 i 18 sati dnevno. Iako je posluga bila na usluzi službodavcu kroz sve dane u tjednu, nedjelja se uzimala kao dan u kojem je posluga imala pravo na slobodno vrijeme, najčešće poslijepodne. U ovom dijelu knjige saznajemo što kućna posluga voli, koja mjesta odabire za odmor. Saznajemo da vole odlazak u crkvu ili kino te čitanje knjiga i novina. S obzirom na to da se kućna posluga nije smjela odijevati raskošno i morala je biti štedljiva, odjeća im je bila jednostavna i neupadljiva. Značajan je postotak žena koje su ostale neudate i muških kućnih sluga koji su za vrijeme službe ostali neoženjeni. Uzrok tomu je zasigurno vrijeme provedeno u službi, ali i općeniti uvjeti života koji nisu ostavljali vremena za ljubav, bliskost i odnose.

U zadnjem se poglavlju analizira idealna slika odnosa posluge i službodavca. Istaknute su mnoge mane u odnosu posluge i službodavca, ali treba istaknuti i prednosti. Iako su odnosi posluge i službodavca mogli biti bolji, zaključujemo kako je i posluga imala određene prednosti u službi, posebice u bogatim obiteljima. Prije svega, posluga je u ono doba značila statusni simbol među građanstvom: veći broj posluge često je značio i bolji društveni status. To je ujedno bilo dobro za onu poslugu koja je uspjela doći u domove bogatih poslodavca. Služba u bogatom okružju mogla je donijeti kvalitetnije ophođenje i kvalitetnije obrazovanje, a time i kvalitetniji, sofisticiraniji način života, a ujedno i bolje plaćen. Ipak, vladalo je opće nezadovoljstvo kućnom poslugom koja je smatrana lijenom, razuzdanom, nesposobnom i nevalja-

lom. Na ovaj problem, poznat i kao *služinsko pitanje*, nije odgovoreno ni nakon Prvo-
ga svjetskog rata.

Kućna služinčad u Zagrebu 1880.-1914., djelo koje autorica naziva *socijalnom historijom*, poslužit će s jedne strane proučavateljima ženske povijesti kao orijentir u promatranju ženske svakodnevice (način života, zapošljavanje, obrazovanje), a s druge strane kao izvor promatranja nižih društvenih slojeva u gradu Zagrebu. Međutim, razina proučavanja obuhvaća i širi europski kontekst, pa razina analize izlazi izvan granica Zagreba, ali i Hrvatske i Slavonije. Osim toga, ovo djelo prikazuje začetak važnih institucija kao što su Gradski zavod za posredovanje, ali i osnivanje važnih obrazovnih škola za žene kao što su Privremeni ženski licej te Viša djevojačka škola kućanskog smjera. Velik dio knjige počiva na arhivskom istraživanju, stoga je važno istaknuti prikupljene publikacije, popise stanovništva, pravne propise, časopise i druge periodike putem kojih nam autorica približava svakodnevnicu marginalizirane društvene skupine.

TENA ČAJIĆ

Članci su dostupni pod licencijom Creative Commons: Imenovanje 4.0 međunarodna (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). Sadržaj se smije umnožavati, distribuirati, priopćavati javnosti, prerađivati i koristiti u bilo koju svrhu, uz obavezno navođenje autorstva i izvora.